

Ryszard Ślęczka

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Wydział Pedagogiczny

ORCID: 0000-0002-1701-2767

Wychowanie młodzieży w krakowskich szkołach zawodowych w duchu patriotycznym i obywatelskim (1918–1939)

Summary

PATRIOTIC AND CIVIC EDUCATION IN THE CRACOW VOCATIONAL SCHOOLS IN THE INTERWAR PERIOD (1918–1939)

Vocational education was one of the most important stages of the educational system in those days, as it is today. In the interwar period vocational education took on a special significance, because with its help efforts were made to pursue specific educational goals aimed at shaping the attitudes that were then in force, defined as civic and patriotic. The analysis presented below shows the educational goals in reference to youth schools (Cracow vocational schools) focused mainly on youth organisations. Among the most important are Polish scouts. A wide organisational movement was developed alongside it, focusing on military and defense issues, touring, tourism, and sport and recreation. The organisational activities carried out within them were aimed at building strictly defined patterns of citizenship and patriotism among the local youth, which could help in defending their own homeland.

Key words: patriotic and civic education, school, youth organisations, vocational education

red. Paulina Marchlik

Wychowanie w duchu patriotycznym i obywatelskim wśród młodzieży krakowskich szkół zawodowych próbowano realizować poprzez określone działania szkolne oraz liczne organizacje młodzieżowe. W polskiej myśli pedagogicznej tego okresu niezwykle istotne były dwa nurty – narodowy i obywatelski.

W odniesieniu do wychowania, zwolennicy pierwszego z nich, swoje cele opierali na dorobku pedagogicznym Stanisława Prusa-Szczepanowskiego, Zygmunta Balickiego i Lucjana Zarzeckiego. Z grona wymienionych osób, najbliższy ideom szkolnego wychowania narodowego był Zarzecki. Według niego wychowanie miało scalać naród wobec zadania odzyskania niepodległości. Czyn zbrojny z kolei powinien przyczyniać się do wyeliminowania dotkliwych wad i doprowadzić do pielęgnowania pożądanych cnót. Opierając się na tej „dobrej tradycji” naród powinien zmierzać ku „zdrowej przyszłości”, bowiem to ona mogła stworzyć odpowiednie formy życia społecznego (Zarzecki 1926: 22–38; Filipowicz 1974: 127–139). Osoby popierające wychowanie narodowe uważały, że proces ten powinien doprowadzić do wytworzenia ogólnego zbioru pożądanych wartości, które spełniać powinny oczekiwania płynące od narodu. W polskiej pedagogice nurt wychowania narodowego rozwinął się głównie w ostatnim okresie zaborów, kiedy społeczeństwo spragnione było państwowości i suwerenności. W pedagogice narodowej upatrywano wówczas nadziei na niepodległą Polskę.

Nakreślone w ten sposób obowiązki wobec narodu i państwa starano się realizować poprzez odpowiednie postawy patriotyczne i obywatelskie. Jedną z nich była „karność narodowa”, którą młodzież krakowskich szkół zawodowych starała się ukierunkować na budowę nowego państwa. Za przykład podać można jedną z relacji:

W dniu 12 listopada 1918 r. zebrała się młodzież razem z gronem profesorów dla uczczenia święta narodowego, pierwszego w odrodzonej, zmartwychwstałej Ojczyźnie w swem własnym wolnym państwie. Po przemówieniu dyrektora wygłosili profesorowie Balicki i Sosnowski stosowne patriotyczne wykłady, poczem odśpiewano chóralnie hymn narodowy i udano się do kościoła OO. Reformatorów na uroczyste dziękczynne nabożeństwo¹.

W tym czasie w szkołach organizowano liczne spotkania w postaci poranków i wieczorków, które miały przypominać wybitne postacie z życia politycznego i najważniejsze wydarzenia historyczne związane z naszym miastem i krajem. Jednym z nich było odzyskanie niepodległości. W tym czasie w krakowskich szkołach zawodowych dotkliwie odczuwano brak młodzieży męskiej, która uczestniczyła w działaniach wojskowych na rzecz niepodległego państwa Polskiego. W większości zasilala ona szeregi legii akademickiej, wojska polskiego i straży obywatelskiej. Z myślą o jej powrocie do krakowskich szkół wypra-

¹ *Sprawozdanie dyrektora szkoły handlowej w Krakowie*. 1919. Kraków, s. 22.

cowano odpowiednie zasady, które podkreślały jej zaangażowanie w obronność państwa i ułatwiały podjęcie nauki zgodnie z posiadanym wykształceniem.

W 1927 r. do krakowskich szkół zawodowych trafiły nowe regulaminy pracy wychowawczej. Jej adresatami byli kierownicy szkół, których obarczono odpowiedzialnością za ich przestrzeganie. Najważniejszą rolę w procesie realizacji ujętych tam celów wychowawczych odgrywali nauczyciele wychowawcy, sprawujący jednocześnie funkcję opiekunów klas. Wyznaczono im określone zadania wychowawcze obejmujące:

- poznanie warunków pracy i potrzeb młodzieży danej klasy na terenie danej szkoły;
- poznanie warunków życia młodzieży danej klasy poza szkołą;
- czuwanie nad życiem i pracą młodzieży w szkole i porozumiewanie się z gronem nauczycielskim i poszczególnymi nauczycielami w sprawach wychowawczych i dydaktycznych dotyczących młodzieży danej klasy;
- opiekę z ramienia szkoły nad życiem młodzieży w zakresie wychowawczym i materialnym poza szkołą i organizowanie w miarę możliwości w tym zakresie pomocy;
- opiekę nad utrzymaniem czystości i estetyki izby klasowej oraz w miarę potrzeby nad osobistym oświeceniem uczniów;
- wykonywanie czynności wychowawczo-administracyjnych, nadzór nad zachowaniem się młodzieży danej klasy, kontrola obecności, prowadzenie dzienników itd. (Dz. Urz. 1927, nr 8: 219).

Nakreślona w ten sposób praca wychowawcza koncentrowała się na warunkach bytowych uczniów, ich potrzebach wychowawczych oraz estetyce zachowania. Wspomniana praca wychowawcza wspierana była przez nauczycieli specjalistów, których uczyniono kierownikami poszczególnych działań wychowawczych. Zaliczono do nich na przykład opiekę nad organizacjami młodzieżowymi. Nauczyciele wychowawcy w ramach zakresu swoich czynności mieli zadbać o szkolne wychowanie obywatelskie prowadzące między innymi do rozbudzenia wśród młodzieży poczucia więzi z własną szkołą. Mówiono o poszanowaniu konstytucji i innych praw obywatelskich. Szkoła miała stać się miejscem wspólnego życia, bez różnic narodowościowych, religijnych oraz pozycji społecznej, czy majątkowej (tamże: 217).

W drugiej połowie lat 20. XX w. idee wychowania narodowego zastąpiono wychowaniem państwowym, które na dobre utrwaliło się w ówczesnej szkole. Wprowadzony wtedy model wychowania nawiązał do poglądów znanych pedagogów, Kazimierza Sośnickiego i Zygmunta Mysłakowskiego. Zwłaszcza

pierwszy z nich, tj. Sośnicki wychowanie utożsamiał z etosem, jako szczegółowym zbiorem powinności i wartości, które odnosiły się do grupy, czyli państwa. Przy zachowaniu własnej odrębności, jednostka powinna zmierzać do utrwalania wzajemnych relacji między sobą i innymi, czyli ogółem. Wychowane w ten sposób osoby, utrwałać miały w sobie poczucie silnego przywiązania do państwa (Sośnicki 1933: 192–279). Z pedagogiką krakowską związany był Mysłakowski, który naród traktował jako grupę kulturową, a państwo – jako organizatora wszelkiej władzy. Nie starał się przeciwstawiać wychowania państwowego – wychowaniu narodowemu, lecz na drodze kontynuacji proponował budować odpowiednie cechy i postawy. W ten sposób odbierana państwowość miała przerodzić się w „patriotyzm zachowań”, zbudowany na miłości i przywiązaniu do ojczyzny.

W oparciu o te postawy dążono do nieco szerszego rozumienia szkolnego wychowania patriotycznego i obywatelskiego. W jego centrum znalazły się wycieczki do miejsc historycznych oraz udział w uroczystościach i odczytach szkolnych. Chętnie odwiedzano wzgórze wawelskie, doceniając jego znaczenie historyczne i kulturowe. Z zabytków architektury tego miejsca podziwiano: Basztę Senatorską, Basztę Złotwiejską, Kościół Archikatedralny, Wikarówkę i Zamek Królewski. Po 1935 r. dodatkowo odwiedzano grób marszałka Józefa Piłsudskiego, gdzie składano świeże kwiaty. Wyjście na Rynek Główny kończyło się wspólną fotografią pod pomnikiem Adama Mickiewicza, który został przekazany społeczeństwu Krakowa, w stulecie urodzin tego największego wieszca i poety polskiego. Z Rynku Głównego poprzez ulicę Floriańską i Bramę Floriańską oraz Barbakan przechodzono na Plac J. Matejki, gdzie znajdował się pomnik Grunwaldzki. Jego głównym fundatorem był Ignacy Jan Paderewski. Z niebiesko-czerwonego granitowego cokołu wylinał się sporej wielkości posąg, przedstawiający wizerunek króla Władysława Jagiełły na koniu. Poniżej znajdowały się dwa symboliczne miecze i postać wielkiego księcia litewskiego Witolda (*Encyklopedia Krakowa*: 787–790). Z innych ważnych miejsc historycznego Krakowa wymienić należy zabytkowe kościoły, Pomnik Tadeusza Kościuszki, Pomnik Mikołaja Kopernika oraz Ogród Jordanowski z popiersiami wybitnych Polaków. Poprzez wymienione miejsca uczono historii narodu polskiego i starano się kształtować odpowiednie postawy patriotyczne i obywatelskie.

W szkołach młodzież uczestniczyła w różnego rodzaju uroczystościach, akademiach i odczytach. Decyzję o ich organizacji podejmowano najczęściej na początku każdego roku szkolnego i wyznaczano dla nich określony czas oraz zakres tematyczny. Oto jeden z planów takich uroczystości:

Celem rozwijania uczuć patriotycznych i poznawania historii narodu, urządzano w szkole uroczystości i odczyty [...]. I tak:

Dnia 27 października 1927 r. oddano hołd Nieznanemu Żołnierzowi przez 2 minutowe milczenie i krótki wykład, wygłoszony przez kierownika szkoły.

Dnia 3 listopada 1927 r. wygłosił p. Robak wykład o oszczędności.

Dnia 10 listopada 1927 r., jako w dziewiątą rocznicę Oswobodzenia Polski, urządzono uroczysty wieczorek. Na program złożyły się: przemówienie kierownika szkoły, deklamacje i śpiewy uczniów i solo skrzypcowe ucznia kl. III. p. Chrzanowskiego.

Dnia 29 listopada 1927 r. wygłosił p. dr. Florczyk wykład o powstaniu listopadowym.

Dnia 21 grudnia 1927 r. urządził kierownik szkoły pogadankę o Asnyku i jego twórczości poetyckiej, a dnia 16 stycznia 1928 r. o generale Bemie.

Dnia 30 stycznia 1928 r. uczczono pamięć bohaterów powstania styczniowego. Odczyt wygłosili uczniowie kl. III., pp. Kępiński i Michniewski.

Dnia 19 marca 1928 r. wygłosił p. dr. Florczyk piękny wykład o zasługach i znaczeniu w historii naszej, Pierwszego Marszałka Polski, Józefa Piłsudskiego.

Wreszcie dnia 2 maja 1928 r. uczczono uroczyście pamięć twórców konstytucji 3 Maja².

Z innych uroczystości obchodzonych w krakowskich szkołach zawodowych wymienić należy: Zaślubiny Polski z Morzem, Imieniny Pana Prezydenta, Dzień imienin Naczelnego wodza Marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza i Uchwalenie Konstytucji (*Sprawozdanie...* 1938: 40–42).

W życiu szkolnym pojawiło się szereg organizacji znacznie wykraczających poza tradycyjnie rozumiane mury szkolne. Z wielu organizacji działających na terenie krakowskich szkół zawodowych wymienić należy: Hufce Przynależności Wojskowej, Ligę Obrony Powietrznej Państwa, Związek Harcerstwa Polskiego, Organizację Pracy Obywatelskiej – Straż Przednia, Polski Czerwony Krzyż, Ligę Morską i Kolonialną oraz Szkolną Kasę Oszczędności i Krajoznawcze Koła Młodzieży Szkolnej. Z analizy zachowanego materiału archiwalnego wynika, że pod koniec okresu międzywojennego najważniejszą rolę odgrywały męskie i żeńskie hufce szkolne. Prowadzone tutaj wychowanie wojskowe zmierzało do przyswojenia podstawowych wiadomości z dziedziny wojskowości, zdobycia sprawności wojskowych oraz niezbędnych umiejętności potrzebnych przy obronności kraju. Organizowane w ramach nich przeszkolenie miało przyczynić się do kształtowania charakterów, wyrabiania siły woli, karność, poszanowania władzy, orientacji i spostrzegawczości. Zajęcia poprzez hufce uczyć miały współzawodnictwa, rozwijać sprawność fizyczną oraz wytrzymałość. Uczniowie musieli sumiennie wykonywać obowiązki i polecenia zwierzchników. Zajęcia były obowiązkowe

² *Sprawozdanie kierownika 3-klasowej Szkoły Doksztalającej Zawodowej dla uczniów zawodu graficznego w Krakowie za rok szkolny 1927/28*. 1928. Kraków, s. 21–22.

i często prowadzone przez kadrę oficerską lub podoficerską z krakowskiego garnizonu wojska polskiego. Do zdań hufca szkolnego należało uczestniczenie we wszelkiego rodzaju uroczystościach państwowych (rocznicy odzyskania niepodległości Polski, święcie narodowe trzeciego maja i tym podobnych) oraz popisach, zawodach i rywalizacji sportowej. W podobnym duchu, chociaż mniej militarnym, działały szkolne koła Ligi Obrony Powietrznej Państwa, która organizowały odczyty oraz pogadanki na temat lotnictwa i obrony przeciwlotniczej kraju. Z dużym zainteresowaniem spotykały się organizowane przez LOPP kursy modelarstwa i konkursy modeli latających, których pokazy odbywały się najczęściej na Błoniach Krakowskich. Patronował im lokalny zarząd Miejskiego Obwodu LOPP. Co rok z udziałem szkolnych pocztów sztandarowych inicjowano obchody „Tygodnia Lotnictwa”.

Z aktywnością szkolną i pozaszkolną związany był ruch skautowy, próbujący organizować czas wolny dzieciom i młodzieży. Z biegiem czasu przerodził się w ruch harcerski pod postacią Związku Harcerstwa Polskiego, który po 1936 r. stał się stowarzyszeniem wyższej użyteczności (Dz. U. 1936, nr 28). Ruch skautowy w Polsce miał bardzo bogatą tradycję. Jego początki związane były z Lwowem i z osobą Andrzeja Małkowskiego (Hausner 1994: 121). Stosunkowo wcześniej, bo już we wrześniu 1910 r., scouting pojawił się w Krakowie. Z inicjatywy jednego z uczniów Gimnazjum św. Anny utworzono grupę skautową w składzie: Feliks Gacek, Witold Gąsiorowski, Antoni Lange, Sławomir Potoczka, Tadeusz Stecki, Antoni Uziębło, Józef Wójcik. Przewodził nim Władysław Smolarski. W dziejach harcerstwa polskiego wspomniana drużyna istniała pod nazwą Zastęp Kruków. W 1923 r. w Krakowie działało już 2039 harcerzy i 940 harcerek (Lonhard 1984: 1, 29).

W latach dwudziestych i trzydziestych krakowskie harcerstwo kontynuowało swoją aktywność społeczną i propaństwową. Zuchom proponowano spotkania, wycieczki i kontakt z przyrodą. W grupie zuchowych uczestników, starano się wyzwolić ciekawość do otaczającego świata oraz wzbudzić wrażliwość na ważniejsze miejsca historyczne z dziejów Polski. W gimnazjach z kolei mieliśmy do czynienia ze wzmożoną działalnością harcerską, czemu sprzyjała aktywność psychiczna i fizyczna młodzieży. Próbowano wykorzystać jej naturalne skłonności do zdobywania zręczności, orientacji oraz uczestnictwa w grach i zabawach zespołowych. Przy okazji starano się zadbać o odpowiedni poziom moralny, religijny oraz poczucie przynależności do narodu. Właściwie od samego początku harcerstwo męskie zaliczano do najważniejszych organizacji, działających na terenie krakowskich szkół zawodowych. Na przykład w Szkole Ekonomiczno-

-Handlowej drużyna harcerska była tak liczna, że nastąpił jej podział. W miejsce Gniazda Brązowej Czternastki im. Ks. Biskupa Wł. Bandurskiego zaczęły działać trzy drużyny: Wygi Merkurego, Krak, Żórawia. Skupiały one w sobie 109 harcerzy (*Sprawozdanie...* 1935: 85). Z bogatymi tradycjami mieliśmy do czynienia również w żeńskim skautingu, chociaż udział uczennic krakowskich szkół zawodowych nie był szczególnie liczny. Jego pierwsze drużyny powstawały przede wszystkim w szkołach wydziałowych, gimnazjach i seminariach nauczycielskich. Stan ten potwierdza wykaz instruktorek Krakowskiej Chorągwi Harcererek z 1935 r. (Leonhard 1984: 1).

W tamtych czasach harcerstwo polskie było jednym z głównych organizatorów porozumienia wśród organizacji młodzieżowych, mających na celu opracowanie wspólnych zasad wychowawczych. Na drodze do budowania właściwych postaw starało się promować wspólne idee wychowawcze, kształtujące dusze i charakter młodego pokolenia (Mileska 2003: 86). Na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Naczelnej ZHP w październiku 1937 r. ogłoszono deklarację pod hasłem *Wielka gra o duszę młodego pokolenia*. Jednym z jej głównych inicjatorów był Michał Grażyński, który podkreślał rolę pracy ideologicznej i wychowawczej prowadzonej wśród młodzieży (Gaj 1966: 128–132).

Ważnym elementem programowym w pracy harcerskiej krakowskiej chorągwi były ćwiczenia gimnastyczne i gry sportowe. Organizowano też kursy, obozy i zawody sportowe. Wzmacniały one rozwój fizyczny i wyrabiały zręczność oraz refleks. Wśród gier zespołowych dominowała piłka koszykowa, piłka graniczna, siatkówka i tzw. walka narodów. Ze sportów zimowych najbardziej ceniono sobie narciarstwo. Kontynuacją ćwiczeń gimnastycznych były zajęcia polowe. Harcerze brali udział w zawodach i uroczystościach okolicznościowych (odzyskanie niepodległości, święto konstytucji, pamięć o zrywach powstańczych). Poprzez tego typu spotkania starano się wytworzyć atmosferę szlachetnej rywalizacji i kształtować odpowiednie postawy obywatelskie. Na przełomie lat 20. i 30. wspomniane ćwiczenia fizyczne zaczęto ukierunkowywać na przysposobienie obronne kraju. Do kulminacji tych działań doszło bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej. W programie szkolenia organizowanym wówczas przez krakowskie harcerstwo znalazło się strzelectwo, służba wartownicza, łączność i sygnalizacja, regulaminy służbowe i praktyczne poznanie uzbrojenia wojskowego. Z dotychczasową działalnością kulturalno-oświatową zaczęto wiązać pracę na rzecz ludności cywilnej i miejscowego społeczeństwa. W przypadku harcererek przysposobienie do obronności kraju obejmowało m.in. ratownictwo i służbę samarytańską, która stawiała sobie za cel ochronę i ratowanie

zdrowia, a podczas wojny także życia. Powiązano ją z chęcią służenia bliźniemu i wrażliwością na cudzy ból. W tym zakresie szczególnie ceniono sobie pracę dziewcząt z Krakowskiej Chorałki Harcererek (Mileska 2003: 241).

Młodzież krakowska bardzo chętnie brała udział w działalności kół turystycznych, gimnastycznych i związkach samokształceniowych oraz organizacjach przysposobienia wojskowego. W pełni akceptowała też głoszone przez nie hasła patriotyzmu i walki o niepodległą ojczyznę. W nurcie tym bardzo dobrze odnajdywała się Organizacja Pracy Obywatelskiej–Straż Przednia, której sprzyjał ówczesny minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Janusz Jędrzejewicz. Oczekiwał on od tej organizacji podobnego wsparcia ideowego, jak od harcerstwa. W swojej pracy wychowawczej Organizacja Pracy Obywatelskiej Młodzieży–Straż Przednia koncentrowała się przede wszystkim na obozach. Obozów o większym znaczeniu ideowym były organizowane na kresach wschodnich, gdzie panowały dobre warunki do obozowania i można było poznać panujące tam stosunki narodowe, gospodarcze oraz wielokulturowe. Podczas obozów dbano o wychowanie fizyczne i samokształcenie. W ramach zajęć fizycznych uprawiano: gimnastykę poranną, pływanie, strzelanie z łuku oraz zajęcia zespołowe, podczas których najczęściej grano w siatkówkę. Za najważniejszą uznawano jednak pracę samokształceniowo-ideową, która odbywała się w godzinach porannych lub popołudniowych. Temu służyły wygłaszane referaty, obejmujące tematykę związaną z współczesnym życiem politycznym, obronnością kraju i dostępem do morza. Z mniejszych form, z których częściej uczestniczyła młodzież krakowskich szkół zawodowych, wymienić należy: marsze, spacer i wycieczki (Skwarczyński 1933: 171–174).

Szeroką akcję propagowania polskiego morza prowadził Oddział Krakowski Ligi Morskiej i Kolonialnej. W maju 1935 r., w Miejskiej Hali Wystawowej przy ul. Rajskiej zorganizowano jedną z większych Wystaw morskich. Wśród licznie zgromadzonych tutaj eksponatów znalazły się prace uczniów krakowskich szkół zawodowych. W centralnej części wystawy pojawił się ogromny plan Gdyni z naniesionymi bryłami i modelami budynków, okrętów, dźwigów i innych urządzeń portowych oraz ważniejszych obiektów przemysłowych i gospodarczych miasta. Zestawiono plansze statystyczne obrazujące handel morski z wykorzystaniem drogi z Gdyni i Gdańska oraz poszczególnych krajów Europy i świata. Statystykę towarów uzupełniała mapa zaplecza handlowego Gdyni oraz Polski z charakterystyczną jej rolą przewozową. Całość wykonali uczniowie Szkoły Ekonomiczno-Handlowej i Instytutu Administracyjno-Gospodarczego (*Sprawozdanie...* 1935: 80).

Idee patriotyczne i obywatelskie poprzez poznawanie własnego kraju starały się propagować Koła Krajoznawczości Młodzieży. Założono je w większości krakowskich szkół zawodowych, a ich przewodnikami byli przede wszystkim nauczyciele zatrudnieni w tych szkołach. Do ich zadań należało propagowanie wiedzy przyrodniczej, geograficznej, historycznej i literackiej. Należąca tutaj młodzież zajmowała się ochroną przyrody oraz zbieraniem dóbr kultury. W ten sposób starała się kultywować swoje dziedzictwo i dokumentować przeszłość ukochanej ojczyzny. Zebrane w ten sposób materiały trafiały do szkół, a te o większej wartości zasilaly zbiory archiwów narodowych lub muzeów państwowych. Z form organizacyjnych, akceptowanych przez młodzież, wymienić należy wycieczki i sesje fotograficzne. W ramach nich prowadzono ściśle określone prace zmierzające do zebrania materiałów i dóbr kultury narodowej. Czyniono to w oparciu o specjalnie opracowane kwestionariusze i metody badawcze. Zebrany materiał gromadzono i opracowywano, a następnie udostępniano w formie opisów, m.in. za pośrednictwem czasopism. Z wydawnictw, które wspierały tę działalność wymienić należy „Miesięcznik Krajoznawczy dla Młodzieży”, który wychodził w Krakowie od 1920 r. Następnie zmienił swoją nazwę i bardziej znany był pod tytułem „Orli Lot”. Poprzez zamieszczane w nim artykuły starano się kształtować wśród młodzieży miłość do tego, co „nasze i ojczyste”. W pierwszym numerze oddano cześć Józefowi Piłsudskiemu, Marszałkowi Polski i jego rodzinie. Na łamach wspomnianego czasopisma pojawił się też apel do dyrektorów krakowskich szkół średnich, przemysłowych, handlowych i innych, zachęcający ich do jego obowiązkowej prenumeraty. Z godnych uwagi opracowań wymienić należy relacje uczniowskie, opowiadania i artykuły³. W gronie najbardziej zaangażowanej młodzieży pojawił się też pomysł wydawania własnego pisemka, co nastąpiło m.in. poprzez powołanie do życia czasopisma „Nasza Radość”.

Ogólnie panującej wówczas ideologii wychowawczej nie oparły się również inne organizacje zrzeszające uczniów krakowskich szkół zawodowych. Zaliczyć można do nich młodzieżowe koła Polskiego Czerwonego Krzyża (Dz. Urz. 1938, nr 1, poz. 9). W ich regulaminie (przyjętym w styczniu 1938 r.) za główny cel organizacji uznano przygotowanie do czynnej służby obywatelskiej na wypadek wojny. Na ogłaszanych przez nią spotkaniach starano się wpaść uczestnikom obowiązków niesienia pomocy innym oraz potrzebę służenia

³ Pojawiły się też poważniejsze opracowania. Anna Kutrzebianka, uczennica działająca w kole przy Państwowym Gimnazjum w Krakowie, jest autorką książki *Budownictwo ludowe w Zawoi*, wydanej w 1931 r. nakładem Muzeum Etnograficznego w Krakowie.

ojczyźnie (tamże). Organizowano też liczne akcje o charakterze charytatywnym w postaci zbiórek. Jedną z nich przeprowadzono w 1934 r. w Państwowej Szkole Przemysłowej Żeńskiej w Krakowie. Po jej zakończeniu Polski Czerwony Krzyż wysłał do szkoły oficjalne podziękowanie za zebraną odzież i żywność dla powodzian oraz dostarczenie cennych eksponatów na wystawę zorganizowaną przy okazji VI Kongresu Wychowania Moralnego, który odbył się w Krakowie (Krzyżanowska 1965: 35).

Nie brakowało też przykładów łączenia wychowania państwowo-obywatelskiego z elementami wychowania tradycyjno-religijnego. Z takim mieliśmy do czynienia w Prywatnej Żydowskiej Koedukacyjnej Średniej Szkole Handlowej w Krakowie (*Sprawozdanie...* 1938: 40–44). Obok podstawowych działań związanych z wychowaniem obywatelskim, znanych z innych szkół, w jej planie wychowawczym pojawiły się propozycje zmierzające do podtrzymania ducha narodu żydowskiego. Służyć temu miały przedmioty judaistyczne, jak religia hebrajska, nauka o Palestynie i Bliskim Wschodzie. Ważne miejsce w tej tradycji zajmował język hebrajski i święta żydowskie połączone z okolicznościowymi zabawami młodzieży, na których odnoszono się z szacunkiem do starszych osób związanych z daną gminą żydowską. Warto w tym miejscu podkreślić, że wychowanie narodowo-żydowskie nie pozostawało w sprzeczności z wychowaniem państwowo-obywatelskim.

Ważną rolę w kształtowaniu omawianych postaw patriotycznych i obywatelskich odgrywała młodzieżowa prasa, szeroko kolportowana i czytana przez uczniów. Do krakowskich szkół zawodowych docierał „Młody Zawodowiec”, czasopismo propagujące idee narodowe i obywatelskie o charakterze ogólnopolskim⁴. Początkowo miało ono niewielką liczbę stron, ale z biegiem czasu przerodziło się w dość obszerny periodyk. Na jego stronach prezentowano wiadomości z zakresu techniki, przemysłu, rzemiosła, handlu, komunikacji i lotnictwa. W sposób przychylny odnoszono się do pojawiających się wynalazków, odkryć naukowych i ważniejszych przedsięwzięć gospodarczych. Czasopismo to miało wzbudzać wśród młodych czytelników aktywność i twórcze działanie oraz informować ich o zjawiskach zachodzących w przemyśle, handlu i życiu gospodarczym. Pierwsze numery nie wskazywały na to, że będzie ono tak popularne i opiniotwórcze. Zamieszczone w nim artykuły dotyczyły jedynie problemów związanych z pracą i wypoczynkiem. Z biegiem czasu zaczęły pojawiać

⁴ W krakowskich szkołach zawodowych czytano też: „Kurier Codzienny”, „Światowid”, „Praktyczna Pani”, „Morze”, ale one odgrywały zdecydowanie mniejsze znaczenie.

się w nim ciekawe wypowiedzi o tematyce politycznej i ekonomicznej. W odczuciu młodzieży krakowskich szkół zawodowych niosły one dużą wartość poznawczą i patriotyczną. Wiedzy czysto zawodowej dotyczyły artykuły, na przykład takie jak: *Porównawcza wartość monet na świecie*, *Wystawa międzynarodowa w Paryżu*; *Określenie wartości ciepła ciał palnych* („Młody Zawodowiec” 1937, nr 9), *Rozbudowa podstaw lotnictwa*; *Formierstwo*; *Europa się motoryzuje*; *Wynalazcy i wynalazki* oraz wiele innych („Młody Zawodowiec” 1938, nr 6).

Idee patriotyzmu i postawy obywatelskie starano się kształtować, publikując teksty typu: *Warszawa w walkach o niepodległość* (publikowany w 108 rocznicę powstania listopadowego), *Los ułana Marcinka w szwadronie jazdy poznańskiej*, *Rozbudowa podstaw lotnictwa*, *Meldunek Naczelnego Wodza* i tym podobne („Młody Zawodowiec” 1938, nr 13).

Na stronie tytułowej numeru 26 z marca 1939 r. ukazał się portret Marszałka Polski Edwarda Śmigłego-Rydza, a na stronie drugiej szkic obrazu Marszałka Józefa Piłsudskiego, zatytułowany *Budowniczy Państwa Polskiego*, *Marszałek Józef Piłsudski, na trybunie podczas defilady na Polu Mokotowskim w dniu 11 listopada 1934 r.* Pod tym szkicem umieszczono jego słowa:

Są ludzie i są prace ludzkie tak silne i potężne, że śmierć przewyżają, że żyją i obcują między nami.

Obok materialnych wysiłków niezbędna jest, przy przewyżaniu przeszkód i przy przechodzeniu przez krytyczne chwile, siła moralna i wiara w siebie. Bez tego niewiele zrobić można. Bez tego przed każdą przeszkodą się cofniemy, a w każdym kryzysie się załamamy („Młody zawodowiec” 1939, nr 26).

Znaczna część wspomnianego tomu została poświęcona problematyce wojennej i sprawom wojskowości.

Czasopismo to miało ogromny wpływ na kształtowanie właściwych postaw i odpowiednie wychowanie. „Młody Zawodowiec” starał się pozostawać w zgodzie z celami dydaktyczno-wychowawczymi realizowanymi przy szkole. W krakowskich szkołach zawodowych w ramach realizowanych treści nauczania zwracano też uwagę na zagadnienia pozwalające budować odpowiednie zachowania społeczne, jak: rodzina i dom rodzinny; koleżeństwo, klasa i pracownia; obyczajowość w szkole, domu i na ulicy; karność, dobroć i życzliwość; pomoc słabszym; poszanowanie cudzej własności; prawda i kłamstwo i tym podobne. Pracę wychowawczą starano się rozpoczynać już w klasach pierwszych i kontynuowano w następnych. Obok wymienionych wcześniej form pracy wychowawczej pojawiły się też inne: drużyny sportowe, spółdzielczość szkolna, kasy oszczędności, teatryki szkolne i biblioteki (Papiś 1936/37).

Pod koniec lat 30. XX w. wychowanie patriotyczne i obywatelskie zdominowała atmosfera zbliżającej się wojny. Warto w tym miejscu przytoczyć wypowiedź jednego ze znanych pedagogów polskich, mającego swoje związki z Krakowem, Henryka Rowida. W swoich wypowiedziach przestrzegał on przed totalitarnym myśleniem, prowadzącym do zagłady społeczeństwa. Nie mogąc wyrazić swojej obawy wprost, odniósł się do poglądów Bronisława F. Trentowskiego, w którego systemie wychowawczym dostrzegał zjawisko uspołecznienia osobowości. W swoich wypowiedziach Rowid dowodził, że niepokoje nurtujące społeczeństwo prawie zawsze przenikają do szkoły. A ta z kolei jest jedną z najważniejszych instytucji społeczno-kulturalnych, nierozzerwalnie związanych z bieżącą działalnością państwa i społeczeństwa. W przeprowadzonej przez siebie analizie autor *Jednostki a społeczeństwo...* nie wykluczał potrzeby przygotowania wojskowego i obywatelskiego, związanego z narastającym zagrożeniem wojną. Dostrzegał tragizm sytuacji. W jego odczuciu wychowanie osobowości powinno cechować szczerść postaw i niezależność sądów oraz wewnętrzna zgodność między głoszonymi zasadami i ideami. Dwuznaczność zaistniałych sytuacji prowadzić mogła jedynie do pragnienia zemsty, odwetu, nienawiści oraz pogardy do innych. W dużej mierze obwinia on za to rządy państw, które w oficjalnym przekazie głoszą idee bezpieczeństwa (Liga Narodów) i propagują rozbrojenie, a w ukryciu dążą do wojny i dominacji nad całym światem (Rowid 1934: 23–25).

Z drugiej strony z postawami patriotycznymi i obywatelskimi w Krakowie mieliśmy do czynienia właściwie od zawsze. Działo tutaj wielu wybitnych Polaków i tu doszło do założenia jednej z najstarszych wszechnic w tej części Europy – Akademii Krakowskiej. W XVII w. założono przy niej Szkołę Nowodworską, która zajmowała się wychowaniem młodzieży z najznamienitszych rodów dawnej Rzeczypospolitej. W atmosferze tej wydaje się w pełni uzasadnionym, aby zjawisko to ukazać w odniesieniu do II Rzeczypospolitej i działającego na tym obszarze szkolnictwa zawodowego. Nie bez znaczenia dla realizowanego tutaj wychowania patriotycznego i obywatelskiego, były wydarzenia przewrotu majowego. Przed ich wystąpieniem myśłano raczej o podtrzymaniu ducha narodowego wśród uczniów krakowskich szkół zawodowych. Następnie podjęto próbę odejścia od wychowania narodowego na rzecz wychowania państwowego, które na kilka kolejnych lat stało się doktryną wychowawczą realizowaną w miejscowym szkolnictwie. Za wzór patriotyzmu stawiono osobę Józefa Piłsudskiego, charyzmatycznego przywódcę, mającego silne poparcie społeczne. Po jego śmierci w 1935 r. w dalszym ciągu próbowano podtrzy-

mywać jego wielkość i zasługi dla Ojczyzny. Nie zdawano sobie sprawy z tego, że kształtowane wśród uczniów postawy patriotyczne i obywatelskie, tak szybko poddane zostaną poważnej próbie, jaką był wybuch II wojny światowej.

Bibliografia

- Encyklopedia Krakowa*. 2000. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Kraków.
- Gaj J. 1966. *Główne nurty ideowe w ZHP w latach 1918–1939*, Wydawnictwo Hacerskie, Warszawa.
- Filipowicz F. 1974. *Mysł pedagogiczna Lucjana Zarzeckiego 1873–1925*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Hausner W. 1994. *Początki drużyn skautowych w Krakowie*, Wydawnictwo SKAUT, Kraków.
- Krzyżanowska W. 1965. *80 lat Żeńskiej Szkoły Odzieżowej w Krakowie*, Wydane przez Koło Absolwentów Technikum i Zasadniczej Szkoły Odzieżowej (Drukarnia Związkowa), Kraków.
- Leonhard B. 1984. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego 1910–1950*, Nakładem Krakowskiej Chorągwi ZHP, Kraków.
- Milecka M. I. 2003. *Materiały do historii krakowskiego harcerstwa żeńskiego 1911–1939*, t. 1, Komisja Historyczna Krakowskiej chorągwi ZHP, Kraków.
- Okólnik z dnia 21 stycznia 1938 r. w sprawie regulaminu Kół Młodzieżowych Polskiego Czerwonego Krzyża* (Dz. Urz. Min. WRiOP 1938, nr 1, poz. 9).
- Papiś K. 1936/37. *Wychowanie obywatelskie młodzieży rzemieślniczej w doksztalających szkołach zawodowych*, „Szkoła Doksztalająca Zawodowa”, nr 3.
- Regulamin Kół Młodzieżowych Polskiego Czerwonego Krzyża*, załącznik do *Okólnik z dnia 21 stycznia 1938 r. w sprawie regulaminu Kół Młodzieżowych Polskiego Czerwonego Krzyża* (Dz. Urz. Min. WRiOP 1938, nr 1, poz. 9).
- Regulamin pracy wychowawczej w szkołach średnich* (Dz. Urz. KOSK 1927, nr 8, poz. 174).
- Rowid H. 1934. *Jednostka a społeczeństwo w wychowaniu współczesnym (na tle koncepcji osobowości w „Chowannie” Trentowskiego)*, Księgarnia Gebethnera i Wolffa w Krakowie, Kraków.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 1936 r., o uznaniu stowarzyszenia „Związek Harcerstwa Polskiego” za stowarzyszenie większej użyteczności (Dz. U. 1936, nr 28, poz. 228).
- Sośnicki K. 1933. *Podstawy wychowania państwowego*, Wydawnictwo Książnica-Atlas, Lwów–Warszawa.
- Sprawozdanie dyrektora szkoły handlowej w Krakowie*. 1919. Dom drukarski i nakładowy Karola Prochaski w Cieszynie, Kraków.
- Sprawozdanie kierownika 3-klasowej Szkoły Doksztalającej Zawodowej dla uczniów zawodu graficznego w Krakowie, za rok szkolny 1927/28*. 1928. Nakładem Dyrekcji Szkoły, Kraków, s. 21–22.
- Sprawozdanie państwowej dyrekcji Szkoły Ekonomiczno-Handlowej Męskiej i Instytutu Administracyjno-Gospodarczego za rok szkolny 1934/35*. 1935. Nakładem Szkoły Ekonomiczno-Handlowej i Instytutu Administracyjno-Gospodarczego, Kraków.

- Sprawozdanie Prywatnej Żydowskiej Koedukacyjnej Średniej Szkoły Handlowej w Krakowie za lata 1936/37 i 1937/38.* 1938. Nakładem Zarządu i Dyrekcji Szkoły, Kraków.
- Skwarczyński A. 1933. *Straż przednia*, t. 13 „Zrąb”.
- Słowa Wielkiego Marszałka*, „Młody Zawodowiec” 1939, nr 26.
- Wielka gra o duszę młodego pokolenia. Przemówienie dr. M. Grażyńskiego przewodniczącego ZHP na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Naczelnej ZHP w dniu 31-ego października 1937 roku*, „Harcerstwo. Dodatek nadzwyczajny organu Naczelnego Związku Harcerstwa Polskiego” 1937, nr 1–4.
- Zarzecki L. 1926. *Wychowanie narodowe*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.